Er eiendomsretten naturgitt?

MÅNEDENS KOMMENTAR

AV KETIL SKOGEN
sosiolog og forsker

FAREN min vokste opp i Østerdalen på 1930-tallet. Han var veldig glad i å fiske. Det var fetteren hans også. Fetteren bodde på et lite småbruk. Siden folket der jobbet for han som eide skogen, fikk de lov til å fiske i den store innsjøen. Men det var på skogeierens nåde, og derfor måtte de spørre pent om faren min også kunne få være med.

To unggutter sto inne på kontoret, bokstavelig talt med lua i hånda. Bak det store skrivebordet satt han som hadde all makt. «Kan han Erling få fiske sammen med meg?», spurte fetteren. Skogeieren tenkte seg om før han svarte: «Nei, fiske får han ikke. Men han kan få ro».

Verden har forandret seg siden den gangen. Men grunneierretten står like sterkt nå som da.

Privat eiendomsrett til naturressurser er ikke en selvfølge. Den er et resultat av mye historisk urett.

JEG SER ofte hogstflater som ikke ligner grisen, kjøreskader, nye granplantasjer, rett og slett ødeleggelse av den naturlige skogen. Det kan være brudd på regler for miljøhensyn i skogbruket, men selv om alt er formelt lovlig, medfører det ofte uforsvarlige inngrep. Kan jeg gjøre noe med det? Nei. Kan skogeieren hogge uten å spørre noen? Ja visst.

I Norge har vi mange skogsbilveier. Det er bra at ikke alle er åpne for fri ferdsel. Men den som eier grunn kan kjøre så mye han vil, og tillate sine venner å kjøre etter forgodtbefinnende. På veier som er bygget med statsstøtte, altså mine skattepenger.

For tida klager skogeierorganisasjonene på at de taper penger fordi det er ulv i skogen. De ser på rovdyrforvaltningen som et angrep på *eiendomsretten*.

75 PROSENT av Norges landareal er i privat eie. Det er verken en selvfølgelighet eller en særlig gammel ordning. Hva eiendomsretten skal omfatte, er enda mindre opplagt. Den norske naturen har gradvis blitt privatisert, og det har forandret seg mye opp gjennom tida hva eiendomsrett i utmark omfatter.

I det tidlige jordbrukssamfunnet var utmarka allmenning med hevdvunne bruksretter til de ressursene som var viktige. Det gjaldt først og fremst beite, vedhogst, jakt og fiske. Mange allmenninger ble privatisert ved at gårdene este ut, gjerne i perioder da det var liten konkurranse om ressursene. Men eiendomsrett til selve grunnen var ikke et tema: Det var bare de konkrete ressursene det handlet om, og forskjellige gårder kunne ha rettigheter på samme grunn: Én kunne ha rett til tømmer, en annen til jakt, og en tredje til beite. Slik kunne det være til langt utpå 1800-tallet, og vi finner spor etter slike ordninger den dag i dag.

I mange hundre år gjorde kongen og adelen krav på store deler av Norge. Maktforholdene endret seg etter hvert, og kongen ga bort eller solgte landområder til rikfolk og lojale embetsmenn. Det var slik de store skogeiendommene på Østlandet og i Trøndelag ble etablert. Siden har mange skiftet eier, ikke minst som resultat av konkurser og mislykket spekulasjon. Fra slutten av 1800-tallet kom det nye eiere som hadde tjent seg rike på aksjehandel og tømmereksport.

I ANDRE land ble rettigheter fratatt vanlige folk på brutale måter. Allmenningene ble ranet med makt, med ideologisk støtte fra datidas økonomer som mente at det var mest effektivt for å få til økonomisk vekst. Dette var i den tidlige kapitalismens tidsalder, og privatiseringen av natur – som pågår med uforminsket styrke i mange land, særlig i sør – kan ikke ses uavhengig av et politisk-økonomisk system der privat eiendom er hovedkilden til profitt.

Privatiseringen var mindre voldsom i Norge, men maktbruk har ikke vært ukjent. Allmennhetens rettigheter har dessuten blitt inndratt gjennom lovgivning og ved at de har forsvunnet på umerkelig vis. Det finnes eksempler på at jakt gradvis har blitt borte fra dokumenter som regulerer bruksrett, og at staten har solgt områder med historiske allmenningsrettigheter til private.

PÅ 1800-TALLET forsøkte Stortinget å modernisere eiendomsrett i utmark. Først da ble rettighetene knyttet til selve grunnen, for å sikre eiernes kontroll med «restressurser» som kunne få verdi i framtida. Når vi vet hva grunneiere siden har tjent på fallrettigheter og hyttetomter, kan vi trygt si at det var framsynt.

Privatisering av jakta skjedde så seint som i 1899. Da hadde bare menn med eiendom stemmerett, og Stortinget representerte eiendomsbesitterne. Da alle fikk stemmerett ble det politiske tyngdepunktet forskjøvet, og så seint som under forarbeidene til friluftsloven (1957) ble det diskutert å gjøre jakt og fiske til allemannsrett igjen.

PRIVAT EIENDOMSRETT til naturressurser er ikke en selvfølge. Den er et resultat av mye historisk urett, men i dag er det ingen som gidder å begrunne at de synes det er en rimelig ordning. Det burde de ikke slippe unna med. Med dagens voldsomme trykk på naturressursene, inkludert kommersialisering av jakt og fiske, er tida overmoden for igjen å rette søkelyset mot privat eiendomsrett i utmark, og ikke minst denne eiendomsrettens historisk foranderlige og politisk bestemte innhold.